

6. Movkebayeva Z.A., Oralkanova I.A., Mazhenov B., Beysenova A., Belenko O. The model of formation of readiness of teachers to work in conditions of inclusive education// *International Journal of Environmental and Science Education*. - ISSN: 1306-3065.-№11.-2016

7. Z.Movkebaeva, I. Denissova (with co-authors. Students Attitude towards Co-Education with Disabled People in Higher Education Institutions. *Journal of Entrepreneurship Education Research Article*: 2017 Vol: 20 Issue: <https://www.abacademies.org/articles/students-attitude-towards-coeducation-with-disabled-people-in-higher-education-institutions-6917.html>

8. Правдина, О.В. Логопедия. Учеб. пособие для студентов дефектолог. фак-тов пед. ин-тов. Изд. 2-е, доп. и перераб. М.: Просвещение, 2008. – 272 б.

9. Ткаченко Т.А. Логопедическая энциклопедия / Т.А. Ткаченко. – М.: Мир книги, 2010. – 248 б.

10. Голубева, Г.Г. Коррекция нарушений фонетической стороны речи у дошкольников: Методическое пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена: Союз, 2000. – 220 б.

11. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. – М.; Издательство института психотерапии, 2001. - 240 б.

12. Чиркина Г.В. Основы логопедической работы с детьми: Учебное пособие для логопедов, воспитателей детских садов, учителей начальных классов, студентов педагогических училищ. / Под общ. ред. д. п. н., проф. Г. В. Чиркиной. 2-е изд., испр. – М.: АРКТИ, 240 б.

13. Балобанова В.П., Богданова Л.Г., Венедиктова Л.В. и др. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения. – СПб.: Детство-пресс, 2001. – 98 б.

14. Белякова Л.И., Волоскова Н.Н. Логопедия. Дизартрия. – М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2009.-287 б.

15. Карелина И. Б. Новые направления в коррекции минимальных дизартрических расстройств //Дефектология. – 2000. – № 1. – 24-26 б.

16. Фомичева М.Ф. Воспитание у детей правильного произношения: Пособие для логопеда и воспитателя дет. сада. – 4-е изд., М.: Издательство "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1997. – 320 б.

17. Семенова К.А., Мастюкова Е.М., Смуглин М.Я. Дизартрии // хрестоматия по логопедии / Под ред. Л.С. Волковой и В.И. Селиверстова. – М. – 1997. – Т. 1. – 173-189 б.

МРНТИ 14.29.37

УДК 376.4

С.Ж. Өмірбек,¹ Р.Б. Баймухамет²

¹пс.ғ.к.,²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 2 – курс магистранты,
Алматы, Қазақстан

АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктері қарастырылды. Аутистік спектр бұзылысы жағдайында мінез-құлық бұзылысының салдарынан тек өзіне ғана тән аузыша сөйлеу тілінің мынадай бұзылыстары кездеседі: мутизм, эхолалия, мақсатсыз қайталау. Мақала барысында осы терминдерге түсінік беріліп, олардың мәні ашылды.

Кілттік сөздер: аутистік спектр бұзылысы, қарым-қатынас, сөйлеу тілі, мутизм, эхолалия, стимдер.

¹Омирбек С.Ж., ²Баймухамет Р.Б.

¹к.п.н., ²Магистрант 2 курса, Казахский национальный женский педагогический университет
Казахстан, Алматы

ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Аннотация

В данной статье рассмотрены особенности речи детей с расстройством аутистического спектра. В случае расстройства аутистического спектра вследствие поведенческого расстройства встречаются следующие характерные только для него расстройства устной речи: мутизм, эхолалия, нецелевое повторение. В ходе статьи были даны разъяснения этим терминам и раскрыты их значения.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, общение, разговорный язык, мутизм, эхолалия, стимулы.

S.Zh. Omirbek ¹, R.B. Baymukhamet ²

¹Candidate of Ps.s.

²2nd year master's student of the Kazakh National Women's Pedagogical University
Kazakhstan, Almaty

FEATURES OF ORAL SPEECH OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract

This article discusses the speech features of children with autism spectrum disorder. In the case of an autistic spectrum disorder due to a behavioral disorder, the following disorders of oral speech that are characteristic only for him are found: mutism, echolalia, non-targeted repetition. In the course of the article, explanations of these terms were given and their meanings were revealed.

Keywords: autism spectrum disorder, communication, spoken language, mutism, echolalia, stims.

Бүгінгі таңда заманауи білім беру тенденциялары мен трендтерінің дамығандығы жағдайына ерекше білімді қажет ететін балаларды сәтті кіріктіру арнайы педагогтар жұмысының бір бағыты болып табылады. Себебі, ерекше білімді қажет ететін балалардың жалпы білім беру мектептерінде инклюзивті жағдайда білім алуы, мамандық алу мүмкіндіктері мен кәсіби қызметті қалыптастыру жұмыстары олар үшін тұлғаны қалыптастыратын аспектілер ретінде қарастырылады.

Аталған аспекті іске асырудың педагогикалық шарттарының бірі ретінде ауызша сөйлеу тілін дамыту және қарым – қатынас дағдыларын қалыптастыру болып саналады. Ауызша сөйлеу тілін дамыту мәселесіне келсек, бұл ерекше білімді қажет ететін барлық балаларға ортақ жұмыс.

Арнайы педагогика мен психологияда балалардағы әртүрлі психикалық бұзылуларды зерттеу және түзету мәселесіне көбірек көңіл бөлінеді. Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – аутистік спектрі бұзылған балаларды психологиялық – педагогикалық қолдау.

Аутистік спектр бұзылысы – ерік – жігер саласының бұзылысы мен мінез – құлықтың спецификалық ақауларымен сипатталатын ерекше білімді қажет ететін балалар тобының бірі [1].

Аутистік спектр бұзылысы ХАЖ – 10 халықаралық жіктемесінде F84 кодымен белгіленеді және мынадай топтарды біріктіреді: атипті аутизм, Ретта синдромы, Аспергер синдромы және ерте жас аутизмі.

Аутизм спектрінің бұзылулары бар балалардың ерекшеліктерін сипаттай отырып, қарым-қатынастың бұзылуы баланың барлық мінез-құлқында басым болатындығын және оның қалыптан тыс дамуын қалыптастыруда басым орын алатындығын атап өткен жөн, ал психикалық дамудың басқа ақауларында қарым-қатынастың бұзылуы қайталама сипатқа ие және негізгі бұзылуды түзету кезінде айтарлықтай төмендейді немесе жоғалады: ақыл-ой кемістігі, невротикалық бұзылулар, сөйлеу және есту ақаулары және басқа да бұзылулар. Ерте балалық аутизмді түзету кешенді жұмысты талап етеді [2].

Аутистік спектрі бұзылған балаларда дамудың негізгі ерекшеліктерінен басқа, сөйлеу бұзылыстары жиі кездеседі. Олар, ең алдымен, әлеуметтік өзара әрекеттесуді орнатуға, бейтаныс адаммен

нақты психологиялық ыңғайсыздықсыз байланыс орнатуға қабілетсіздігінен зардап шегеді. Олар ақпаратты қабылдау және қарым-қатынас жағдайын түсіну қиындықтарымен сипатталады. Мұндай қиындықтар түсінікті себептердің салдары болуы мүмкін – қарым-қатынасқа деген қажеттіліктің болмауы, байланыстардан аулақ болу және қарым-қатынас жасағысы келмеуі және т.б. [3].

Алайда, көбінесе қалыптаспаған коммуникативті функцияның осы жағдайлармен қатар ауыр невротикалық тәжірибе, ерте балалық шақта созылмалы қарым-қатынас жеткіліксіздігі, сөйлеуді қолдану үшін қолайлы жағдайдың болмауы аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тіліндегі әртүрлі бұзылыстардың пайда болуына алып келеді.

Баланың психикалық дамуымен тығыз байланысты сөйлеу әрекеті бала өмірге келгеннен бастап, алғашқы жылдарынан бастап назар аударуды қажет етеді. Ата-аналар үшін сөйлеу дамуының заңдылықтарын норма бойынша және психиканың қалыптасу процесінің бұзылуымен білу өте маңызды. Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу сферасының қалыптасуы өте ерекше болғандықтан, түзету кезінде ерекше тәсіл қажет.

Л.С. Лебединская, О. С. Никольская осы санаттағы балалардағы негізгі сипаттамалар бойынша қарастырады:

I нұсқа – қатты стресстің салдарынан ми қабығының үшінші аймақтары (сұр заттың жұқа қабаты) тежеледі және нәтижесінде – ми тұтас белсенділікті жоғалтады, мидың фронтальды аймағының алдыңғы бөлігі жауап беретін алдын-ала реакциялар әлсірейді (іздеу қызығушылығы, әлеуметтік байланыс, мотивация), сонымен қатар кеңістік пен әлеуметтік жағдайды қабылдау, дененің кеңістіктегі вестибулярлық – проприоцепторлық бағыты, сенсорлық реакциялардың тұтастығы (өмір сүру және шайнау, бөлу және сенсорлық қабылдауды контекстік қабылдау), кез келген тітіркендіргіштерге (дыбыс, жарық, түс, тактильдік) тұтас реакциясы әлсірейді. [4].

II нұсқа – кез-келген, кенет орын алатын тітіркендіргішке организм бейсаналы түрде толыққанды өмірге төніп тұрған қауіп ретінде реакция танытады. Реактивті лимбиялық жүйе мен қашу бағдарламасы қосылады. Басқа адамның көзқарасы күшті тікелей белгісіз әсерге ие болғандықтан, аутизмі бар бала тікелей көзге түспеуге, одан қашуға тырысады. Бұл жағдай толыққанды бейнелік қабылдаудың зардап шегуімен одан әрі нашарлайды – бала анасының бет-жүзін, кеңістікті, жағдайларды, суреттерді толық қабылдай алмайды, тек қана кейбір жеке бөліктерін, нысандарды ғана қабылдай алады немесе бейнелер бұлыңғыр болып көрінеді, бұл жағдайда бала нысандардың қозғалысын перифериялық көру арқылы ғана қабылдайды.

III нұсқа – мидың толыққанды белсенділігінің қиындықтарына байланысты оның орнын толықтыру үшін миды қоректендірудің негізгі көзі бас миының біріншілік және екіншілік аймақтары болады (И.П. Павлов бойынша ми иерархиясы) – бала оған ең көп қуат беретін негізгі ынталандыруды – қайталанатын әрекеттерді, жарық пен дыбыстық ынталандыруды, мультфильмдер мен суреттердің бөлшектерін, заттар мен тағамдардың белгілі бір түстерін, сезімдерді, сезімтал «сенсорларды» немесе соққыларды, аяқтың, іштің, дененің басқа бөліктерінің кернеуін, көрнекі ынталандыруды қайталай бастайды.

Аутистік спектр бұзылысы бар балаларда сөйлеудің дамуы айтарлықтай ерекшеліктермен сипатталады және көбінесе түзету араласуының жүргізілуіне және қашан жүзеге асырыла бастағанына байланысты. Жалпы, бұл мектеп жасына дейінгі кезеңнің соңында сөйлеудің қалыптасу жағдайы, бұл одан әрі қолайлы дамудың маңызды көрсеткіші бола алады. Сөйлеу бұзылыстарын ерте диагностикалау және оларды түзету болашақта балаға коммуникативті мінез-құлықтың негізгі формаларын игеруге және қоғамның талаптарына бейімделуді үйренуге мүмкіндік береді. Сондықтан ата-аналар өмірінің алғашқы күндерінен бастап баласына өте мұқият болу керек [5].

Аутистік спектр бұзылысы бар балалар ересектермен де, құрдастарымен де қарым-қатынаста енжарлық танытады, бұл кейіннен оның өзін-өзі тануында және өмірде өзін-өзі өзектендіруде айқын көрінеді. Коммуникативті дағдыларды түзету үшін осы жаста ойын түріндегі жаттығуларды қолданған дұрыс. Мектепке дейінгі балалық шақта, бастауыш мектеп жасында болған формалардағы ойын өзінің даму маңыздылығын жоғалта бастайды және біртіндеп біліммен алмастырылады.

Аутистік спектр бұзылысы кезіндегі сөйлеудің дамуы – бұзылу симптоматикасындағы негізгі көріністердің бірі. Әлеуметтік байланыстардың болмауы жақын адамдармен, сыртқы әлеммен қарым-қатынастағы жетіспеушілік сөйлеу функциясының бұрмаланған қалыптасуына, қабылдау мен ойлаудың ерекшелігіне, тұтастай алғанда жеке тұлғаға әкеледі.

Аутизмдегі сөйлеу дизонтогенезі өмірдің бірінші жылында көрінеді, сөйлеудің одан әрі қалыптасуының өзіндік ерекшеліктері бар. АСБ бар балалардың сөйлеуінің патологиялық формаларының

қатарына мыналар жатады: эхолалия, бұлыңғыр сөйлеу, қателіктер кездесетін айтылым, сөйлеудің бұзылыстары, жоғары тоналдылықтың басым болуымен дауыстың өзіндік интонациясы, екінші және үшінші тұлғада өзін ұзақ уақыт атау, балаға жақын адамдарды білдіретін сөздердің экспрессивті сөйлеуінде болмауы, сөйлеу кезінде номинативті сөздіктің предикативтіден басым болуы, өлендер, әндер, дәйексөздерде жүзеге асырылатын ауто стимуляция және т. б.

Қорыта айтқанда, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың ауызша сөйлеу тілінің мынадай ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1. аутистік спектр бұзылысы бар балалардың басым бөлігінде мутизм байқалады;
2. аутистік спектр бұзылысы бар балалардың басым бөлігінде «грамафонды сөйлеу тілі» немесе эхолалия кездеседі. Эхолалия сөйлеу тілінің емес мінез – құлықтың ерекшелігі болып табылады.
3. балалар сөйлеу тілінде жаттанды сөздер мен сөз тіркестерін қолданады, оларды мағынасына емес, стереотиптер негізінде қолданады;
4. сөйлеу тілінің барлық құрылымдық саласы кешенді бұзылады [6].

Қорыта айтқанда, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілі кешенді жұмыс пен сапалы ұйымдастырылған түзету әдістерін талап етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бакушева В.Ю. *Коррекционно-воспитательная работа с аутичными детьми.* / В.Ю. Бакушева. – М.: Логос. 2008.
2. Борисоглебская Н.И. *Основы психологической диагностики детей дошкольного возраста* / Н.И. Борисоглебская. – М.: Гуманитарное образование. 2007.
3. Лебединская К.С., Никольская О.С. *Диагностика раннего детского аутизма. Начальные проявления.* М. Просвещение. 1991.
4. Мамайчук И.И., *Психологическая помощь детям с проблемами в развитии* / Издательство «Речь», 2001
5. Морозова С.С. *Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах: пособие для учителя-дефектолога* / С.С. Морозова. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007.
6. Волкова С.М. *Детский аутизм. Проблемы обучения.* / С.М. Волкова. – М.: Тритон. 2002.

МРНТИ 14.29.27

УДК 376.37

Қ.Р. Ергальмова

*Арнайы педагогика мамандығы бойынша магистранты
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
Қазақстан, Ақтөбе қаласы, Kundizai_95@mail.ru*

**ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА
ЭМОЦИОНАЛДЫ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды есту қабілетінің даму ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада ЖСТД ересек мектеп жасына дейінгі балалардағы психикалық процестердің дамуына әсер мәселесі көтеріледі, бұл қарым-қатынастың бұзылуына әкелуі мүмкін. Мақалада балалармен эмоционалды интеллект жағдайын, баланың өз және басқа адамдардың эмоцияларын түсіну деңгейін, сондай-ақ эмоционалды есту қабілетінің даму деңгейін бағалау бойынша эксперименттік тәжірибе сипатталған. Эксперимент нәтижесінде автор қорытынды жасады: басқалардың сөйлеуін түсіну деңгейін арттыруға ықпал ететін және баланың одан әрі психикалық дамуына оң әсер ететін вербалды емес қарым-қатынас құралдарын дамытуға ерекше назар аудару керек.

Түйінді сөздер: эмоционалды есту, сөйлеудің жалпы дамымауы, үлкен мектеп жасына дейінгі балалар, қарым-қатынас дағдылары, вербалды емес қарым-қатынас, эмоциялар.